

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2005

Mevlânâ'nın Mecâlis-i Seb'a'daki Sohbet Metodu

Ahmet ÖĞKE
Yrd. Doç Dr.
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

*Cenkte demir gibi, mecliste ise mum gibiyiz;
Düşmanın baykuşuyuz, dosta mübâreke kişiyiz...**
Hz. Mevlânâ

Özet

[“Mevlânâ'nın Mecâlis-i Seb'a'daki Sohbet Metodu”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, ss. 251-266]

Henüz gençlik yıllarında câmilelerde her kesimden geniş halk kitlelerine yaptığı vaazlarından oluşan *Mecâlis-i Seb'a*'da karşımıza çıkan kişiliği, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin iyi bir hatip, vâiz ve sohbetçi olduğunu göstermektedir. Hitap ettiği topluluğun özelliklerini bilerek hedef kitleyi dikkate alan ve çoğunlukla doğrudan bireye seslenen samimî hitap tarzını, bunun yanı sıra takrir (sözlü anlatım), soru-cevap, metaforik anlatım, işâri yorumlama, şiir, hikâye, menkıbe ve kıssa anlatımı gibi çeşitli din eğitimi ve iletişim yöntemlerini uygulayışını, yukarıdaki yargımızın temel göstergeleri olarak sayabiliriz.

Anahtar Kavramlar: Mevlânâ, va'z ve irşad, metafor.

Giriş

Günümüzde bazı kesimler tarafından yalnızca hümanist bir düşünür, şâir, edib, mûsikîşinas, müderris vb. yönleriyle öne çıkarılmaya çalışılan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, her şeyden önce *müslüman* bir *mutasavvıf*'tır. Onun diğer özellikleri, bu iki temel vasfından sonra gelmektedir.

Bu çalışmada biz, Hz. Mevlânâ'nın çoğu kimse tarafından pek bilinmeyen, daha doğrusu onun kişiliğini oluşturan diğer unsurların gölgesinde kalan bir özelliğini; onun “hatip, vâiz ya da sohbetçi” yönünü, *Mecâlis-i Seb'a* adlı eseri bağlamında ortaya koymaya çalışacağız.¹

* Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mecâlis-i Seb'a*, Çev.: Mehmed Hulûsî, Yayına Haz.: M. Doğan Bayın, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul, 2001, s. 127.

¹Mevlânâ'nın irşad ve dini anlatım yöntemleri konusunda Doktora tezi hazırlanmıştır: Sâfi Arpağuş, *Mevlânâ'nın Dîni Anlatım Metodu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001. Bütün eserlerinden hareketle “Mevlânâ'nın dini anlatım metodu ve vâsıtaları, dini

“Karşılıklı konuşmak, arkadaşlık etmek, dost ve yoldaş olmak” gibi anlamlara gelen **sohbet**, tasavvufta müridlerin eğitimi için başvurulan önemli yöntemlerden biridir. Bilindiği gibi ana hatlarıyla tasavvufî eğitim; sohbet, halvet/uzlet ve seyahat aşamalarından oluşmaktadır. Şeyhin yanında, arkadaş ve dostlar (ihvân) arasında bir arada bulunmak sûretiyle mürid-i kâmilin rûhündeki kâbiliyetlerin müridlere yansması, bir bakıma kâbiliyet aktarımı gerçekleşmektedir. Sohbet hem sözlü eğitim, irşad ve tebliğ vardır; hem de hâl eğitimi ve mânevî yansıma, hattâ şeyhin etkili nazarı söz konusudur.²

Çalışmamızın başlığında yer alan “Sohbet Metodu” tamlamasının, tasavvuftaki teknik anlamına yukarıda kısaca işaret edilen **sohbet** kavramının yalnızca bir yönünü kapsadığını; yani müridlerden ziyâde geniş halk kitlelerini oluşturan cemâate hitap etme, onları irşad etme, belirli dinî konularda sohbet etmek sûretiyle onları aydınlatma ameliyesiyle sınırlı olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Gerçi *Mecâlis-i Seb’â*’daki bazı hitap tarzlarından, vaaz edilen topluluk arasında tasavvuf erbâbının da bulunduğu sezilmektedir; ancak eserin bütünü göz önünde bulundurulduğunda, hitap edilen kesimin müridlerden ziyâde Mevlânâ’yı dinlemeye gelen müslüman halk kesimi olduğu anlaşılmaktadır. Esâsen o, bu sohbetleri tekkede değil, henüz mollalık dönemi diyebileceğimiz gençlik yıllarında Konya câmilerinde yapmıştır. Dolayısıyla, Mevlânâ’nın yalnızca müridleri eğitirken uyguladığı salt tasavvufî anlamdaki sohbet yöntemi ve anlayışının, bu çalışmanın muhtevâsı, amacı ve kapsamı dışında kaldığı doğâl olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Mecâlis-i Seb’â

H. Mevlânâ’nın çeşitli câmilerde yedi ayrı sohbet meclisinde yaptığı vaazlarından oluşan ve adını da buradan alan *Mecâlis-i Seb’â (Yedi Meclis)*, bu sohbetler esnâsında tutulmuş olan notların bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir. Eserin **Sultan Veled** veya **Hüsâmeddin Çelebi** tarafından yazıya geçirildiği rivâyet edilmektedir.³

Mecâlis-i Seb’â’yı Farsça elyazması bir nüshadan tercüme eden **Mehmed Hulûsi**’nin eseri takdim ederken kaydettiği şu değerlendirmeler, eserin dili hakkında bize fikir verecek niteliktedir: “Tercüme esnâsında edindiğim kanâate göre bunlar, Cenâb-ı Mevlânâ’nın *Türkçe* olarak *Konya* halkına îrad ettiği mev’ûzelerdir. Bundan evvel tercüme etmiş olduğum *Bezm ü Rezm* nâmındaki tarihin beyânına göre, o zamanlarda gerek haberleşme ve özel yazışmaların dili, gerekse devlet lisânı *Fârisî* olduğundan, *Türkçe* eser yazmak ayıp sayılırdı. Binâen aleyh, vaaz esnâsında bunları zaptetmiş olan zât, mev’ûzeleri eser hâline koymak için *Fârisî*’ye çevirmeğe mecbur olarak eseri bu sûretle meydana getirmiştir ki *Fârisî* metni okuyanlar bu kanâatimi teslimde tereddüt etmezler. Çünkü ibâre ve üslûptaki sarih intizamsızlıklar, tanınan ve bilinen fesâhat ve kitâbet-i Mevlânâ ile kat’iyen kâbil-i te’lif değildir. Birçok yerdeki fazlalık ve

anlatımında inanç esasları, ibâdetler ve tasavvufî konular”ı incelediği söz konusu çalışmasını istifâdemize sunan Dr. Sâfi Arpağuş’a ve ayrıca bu makaleyi son tahlilde bir Din Eğitimsi gözüyle okuyup değerlendiren ve önemli katkılar sağlayan Dr. H. Yusuf Acuner’e teşekkürlerimi sunarım.

²Geniş bilgi için bk.: Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 436; Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 1997, s. 647; H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Târikatlar*, İstanbul, 1994, ss. 199-201; a.m.f., *Tasavvuf Mes’eleleri*, İstanbul, 1997, ss. 111-116.

³Bk.: Arpağuş, *a.g.e.*, s. 38.

bağlantısızlıklara rağmen Mevlânâ'nın asıl maksadını bulup tâkibe muvaffak oluşumu, gene onun kendi himmetlerine borçluym...”⁴

Yedi sohbet oturumundan meydana gelen eserde her meclis bir hadis-i şerif ile başlamakta; âyetler, şürler, hikâyeler ve îzahlarla da o hadîsin açıklaması yapılmaktadır. Bu sohbetlerde Hz. Mevlânâ'nın ele aldığı konular ve her meclisin ilk hadîsi, ana fikirleri itibâriyle şöyledir:

Birinci mecliste, bir toplumun değerini yitirmesinin, bireylerinin ahlâken bozulup yozlaşmaya başladıkları zaman gerçekleşeceği ve böyle bir zamanda, ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine ve yoluna tâbi olanların kurtuluşu erebilecekleri konusu işlenmektedir.

İkinci mecliste, günah ve suç batağından kurtulup Allah'a itaat ve kulluk etme şerefine kavuşanların, ne mal, ne servet sâhibi ve ne de nüfuzlu/itibarlı, kalabalık bir kabîle ya da aşîrete mensup olmasalar da Allah'ın lutuf ve keremiyle zengin addedileceği; gerçek zenginliğin de mal-mülk, soy-kabîle zenginliği değil, böylesi bir zenginlik olduğu konusu anlatılmaktadır. Kendine verilen az rızka râzı olan kulun, Allah da az ameliyle iktifâ edeceği vurgulanmakta; ayrıca hırs, kibir ve kinden uzak, namaz ve niyazla Hakk'a gereği gibi kulluk eden Allah dostlarının hallerinin yüceliğinden bahsedilmektedir.

Üçüncü mecliste, gerçek îmâna kavuşmanın yolunu, dünya bağlarından kurtularak tamamen Allah'a yöneliş, O'na kulluk/ibâdet ve gönülden bağlılıktan geçtiği konusu ele alınmaktadır.

Dördüncü mecliste, gösteriş ve riyâdan arınmış, gönülleri, zâhir ve bâtınları tertemiz, dünya ve âhiret kaygısından uzak bir şekilde Allah'a kulluk eden, O'nun hoşlanmadığı şeylerden de samîmiyetle tevbe edip kaçınan ve bu yüzden de çeşitli maddî ve mânevî nimetlere mazhar olan Allah'ın sevgili kullarından bahsedilmektedir. Onlar, yeryüzüne yağmasıyla her türlü nimet ve berekete vesîle olan yağmurlar gibidir ki onların inâyet tohumları toprağa düşünce buğday, denize düşünce inci olur.

Câhil insanın bostan korkuluğuna, âlim kimselerin hakikî mürşide ve şifâ dağıtan hekimlere, ilmin ise kişiyi günahlardan koruyan bir kalkana benzetildiği *beşinci mecliste*, nefsin hilelerinden ancak din bilgisi ile kurtulunabileceği anlatılmaktadır. Buna göre ilim, gönlün can damarı; onunla amel ise günahların keffâretidir. İnsanlar iki kısım olup birisi rabbânî ilimlerin âlimi, diğeri kurtuluş yolunun öğreticileridir. Geri kalanlar ise akılsız zavallılardır.

Altıncı mecliste, tûl-i emel sahibi olan ve dünyaya taparcasına bağlanan kimselerin âkıbetlerinin iyi olmayacağı, Hakk'a kulluğu unutup ömrünü gaflet içinde geçirenlerin aldanacağı konusunun ele alındığı bu oturumda; ölüme inandığı halde sevinebilen, cehennem ateşine îmân olduğu halde çalıp söyleyip eğlenebilen, birgün dünyanın yok olup içindekilerle birlikte altüst olacağına (kıyâmete) inandığı halde yine dünyaya güvenip bel bağlayan ve hiç yok olmayacakmış gibi üzerinde toplanıp oturan kimselere şaşmak gerektiği vurgulanmaktadır.

Yedinci mecliste ise insanın Hakk'a yönelmesi ve nefsin tanımasını ancak akılla olabileceği; aklın yüceliği ve değeri; Allah'ın ancak akılla sevilabileceği; O'nun tek tapınılacak ve itaat edilecek varlık oluşunun ancak akılla bilinebileceği ve bu yüzden de Cenâb-ı Hakk'ın akla ihsanda bulunduğu gibi, sevap ve günahı da ona yazacağı anlatılmaktadır.

⁴Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, ss. 5-6 (“Mukaddeme” kısmı).

Esas itibâriyle nesir hâlinde yazılmış olan *Mecâlis-i Seb'a*'da yer yer şüirlere de rastlamaktaız. Bunlar, anlatılan konunun belli bir bölümüne özel olarak yerleştirilmiş olmayıp, sohbetin gidişâtına göre yeri geldikçe söylenmiş şüirlerdir.

2. Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'a*'daki Sohbet Metodu

Yetiştigi ilmi ve tasavvufi çevrede gelenek olarak vâizliğin varlığını, kendisinin bütün ilmi ve tasavvufi birikimindeki asıl maksadın da vaaz, nasihat, ders vermek ve kitap telif etmek gibi irşâda yönelik olduğunu⁵ belirten Mevlânâ, vaaz, sohbet ve nasihate başlamasını: “Fâzıllar, muhakkikler, akıllı, uzak görüşlü ve derin düşünceli insanlar yanıma geldikleri zaman onlara gerçek, nâdir, nefis ve ince şeylerden bahsetmek için ilimler öğrendim, zahmetler çektim. Allah da böyle istedi. Bütün o bilgileri burada topladı ve o zahmetleri buraya getirdi. Böylece beni bu işlerle uğraşmak zahmetine de burada soktu”⁶ şeklinde dile getirmektedir.

Söz ile irşaddan çok amel ile irşâdı hedeflediğini, ancak bunun da pek mümkün olmadığını söyleyen Mevlânâ, **Emir Pervâne**'nin kendisine “Aslanan ameldir” demesi üzerine: “Nerede amel ehli, hani amel isteyen? Gelsin de ona ameli göstereyim. Sen şimdi söz istiyorsun ve bir şey duymak için kulak kesilmişsin. Eğer söylemeyecek olursam üzüleceksin. Amel iste, biz de sana amel gösterelim. Bu dünyada ameli gösterebileceğimiz bir mert istiyoruz. Amele müşteri bulamayıp, söze bulduğumuzdan sözle meşgûlüz”⁷ şeklinde cevap vererek, aslananın amel olmasına rağmen amelden çok söze rağbet edilmesi sebebiyle sözlü anlatıma önem verip onda yoğunlaştığını belirtmektedir.

Her fırsatta Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yolundan gitmeyi kendisine şîâr edindiğini ifade eden Hz. Mevlânâ, bu sebeple müridlerin, sohbet ve vaaz edenlerin de usûl ve âdâb bakımından Hz. Peygamber'in yolunu tâkip ederek onun sünneti ve hadisleriyle vaaz ve nasihatte bulunmaları gerektiğine işâret etmektedir. Özellikle vaaz, sohbet, nasihat, hitâbet ve irşad geleneğinde vaazlara hadis-i şeriflerle başlanmasının da bu sebeple âdet hâlini aldığı⁸ belirtmektedir ki kendisinin de *Mecâlis-i Seb'a*'da aynı geleneğe uyarak yedi meclisin her bir sohbetine, ele alacağı konuyla ilgili bir hadis okuyarak başladığını yukarıda belirtmiştik.

O, vaaz, sohbet ve nasihatten istenen netîcenin elde edilebilmesi için muhâtabın gönlünde irfan nûrunun bulunmasını gerekli görür: “İçinde nûr-i irfan olmayanlara dışarıdan verilen nasihatın faydası yoktur. Gönlünde azıcık nûr-i irfan olan kimse, âriflerin parlak sözlerini dinlerse onlara iltihak etmiş demektir. Çünkü güneşin ışığı, köre bir fayda vermez!..”⁹

Hz. Mevlânâ'nın sohbet ve vaaz anlayışının temel karakteristiğini bu şekilde verdikten sonra, onun *Mecâlis-i Seb'a*'daki sohbet metodunu ana başlıklar hâlinde ayrıntılı olarak incelemeye geçebiliriz:

⁵Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fihri Mâ Fih*, Trc.: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 1990, s. 117; Feridün b. Ahmed Sipehsâlar, *er-Risâle "Mevlânâ ve Etrafındakiler"*, İstanbul, 1977, ss. 74-75.

⁶Mevlânâ, *Fihri Mâ Fih*, s. 117.

⁷Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 118.

⁸Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, s. 93.

⁹Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 79.

2.1. Hitap Tarzı

Esâsen, kendisinden sonra oluşan tarikat müntesiplerine bakarak Mevlânâ'nın çoğunlukla tasavvufî elit zümreye/havâssa hitap ettiği yolundaki anlayışa katılmak pek mümkün değildir. Çünkü Mevlânâ, sâdece havâssa değil, özellikle geniş halk kitlelerine de ulaşmak gâyesindeydi. Bunu gösteren nokta, düşüncelerini hikâyeler hâlinde ve mecazlarla ortaya koymasındır. Elit zümreye hitap eden eserlerde, elbette ki bunların bu derece yeri olmazdı.¹⁰ Bu açıdan bakıldığında, özellikle *Mecâlis-i Seb'a*'da Mevlânâ'nın, belirli bir sûfi zümre yerine, çoğunlukla geniş müslüman halk kesimine hitap etmeyi yeğlediği görülmektedir.

Mecâlis-i Seb'a'nın her bir sohbet oturumuna Cenâb-ı Hakk'a *münâcâ*la başlayan Mevlânâ, bu kısımlarda çoğu kez sanki O'nunla karşılıklı konuşuyor gibidir. "Ey mâlikü'l-mülk olan Sultânım!", "İlâhî!", "Ey Sultânım!", "Ey Allah'ım!", "Yâ Rab!", "Ey perverdigârm!" gibi hitaplarla Allahu Teâlâ'ya seslenmekte ve sohbetin konusuna göre O'nu överek duâ ve niyazda bulunmaktadır. Hemen akabinde O'nun elçisi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) na'tlar dizerek ona salât u selâm etmektedir.

Daha sonra hitap sırası, kendisini dinleyen cemâate gelmekte; duruma göre "Ey sâdik ve muvâfik olan arkadaşlarım! Sizler...", "Ey azîz ve mürid kardeşim!", "Azîzim!", "İşte azîzim!", "Ey cemâat!", "İşte ey cemâat!", "Bakınız!...", "Ey mü'minler!", "Ey dostlarım!", "Bîrâder!" "Ey harîs-i nefsi! Sen..." gibi hitaplarla onlara seslenmektedir.

Burada örneklerini verdiğimiz hitap tarzlarından da anlaşılacağı üzere Mevlânâ, muhâtabına genellikle ikinci tekil şahıs kipinde seslenmektedir. Böylece cemâatle arasında bir samîmiyet tesis etmekte ve onların konuya ilgisini diri tutmaktadır. Hattâ bazen konuyla ilgili ibret verici bir hikâye ya da kısca anlatıp dururken, herkes anlatılan hikâyeye dalmışken, konuya göre birden bire "Ey yarısı yılan, yarısı balık olan mü'minler!" ya da "Ey her köyün yabancı ve her paranın kalpi" veya "İmdi ey vaktinin Süleymân'ı olan sen!" veyâhut da "Ey bir katre sudan ibâret olan insan!" gibi hitaplarla, kendisini dinleyen topluluğun dikkatini asil anlatmak istediği konuya çekmekte ve âdetâ cemâati anlattığı olayın kahramanlarıyla özdeşleştirmektedir. Hattâ zaman zaman cemâate hitap ettiği kürsüde, anlattığı olayları sanki o anda görüp yaşıyormuşçasına canlı sahneler hâlinde anlatmaktadır. Öyle ki, meselâ *birinci mecliste* aynı tarzda ve karşılıklı konuşmalarla (*mükâleme*) anlattığı Hz. Hamza'nın şehid ediliş sahnesini¹¹ Mevlânâ'dan dinleyenlerin, sanki olayları o anda önlerine kurulmuş bir ekrandan izliyormuş veya bizzat kendileri hemen o olayın geçtiği bölgenin kenarından olanları seyrediyormuş zehâbına kapılmaları isten bile değildir.

Yeri geldikçe de toplum içindeki özel bir zümreye hitap ederek yine cemâatin ilgisini konuya çekmekte ve böylece yaptığı sohbetten azamî fayda ve asil maksat hâsıl olmaktadır. "Ey reisü'l-kurrâ! Halka doğru yolu göstermek için Cenâb-ı Hakk'ın ferman buyurmuş olduğu âyeti oku bakalım!"¹² ve "Hâfîz efendi! Aşıkların zincir ve zîllerini elhân-ı Kur'an'la düzeltiver! Ve bir besmele çekmekle kendilerini harekete geçiriver!"¹³ şeklindeki seslenişleri, bu çeşit hitap tarzlarına örnek olarak verilebilir.

¹⁰Nihat Keklik, "Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe", *Felsefe Arşivi*, sayı: 26, İstanbul, 1987, s. 23.

¹¹Bk.: Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, ss. 44-45.

¹²Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 39.

¹³Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 39.

Yine Mevlânâ'nın, zaman zaman müridlere ve tasavvuf erbâbına özel olarak hitap ettiğini ve onların seviyelerine göre yüksek perdeden açıklamalarda bulunduğunu görüyoruz. Meselâ: “*Ey azîz ve mürid kardeşim! Şu kadar bilmiş ol ki, sen talebini bir perdeden geçirince, tecelliyât-ı mâneviye de bir perde inkışâf eder. Sen iki perdeden geçirince, o da iki perdeden tecellî eder...*”¹⁴ “Tarîkat ü şerîat sâlikleri, nefsinin âhenginden kaçıp fetvâsınca habl-i metin-i şerîate yapışarak bu kelime-yi vird-i zebân ettiği gibi, söylediğim sözlere karşı da cehâlet göstermez. Aksi takdirde defter-i a‘mâlîne mahrûmiyet damgası çekmiş olacağından: “*Kârın’u yeriyile, yurduyla yerlere geçirdik*” (Kasas, 28/81) mantûkunca ehl-i dünya sırasına düşüp hevâ ve heves sebebiyle cehenneme girer...”¹⁵

Bireyler arası karşılıklı iletişimin ve din eğitimi ve öğretiminin temel metodlarından biri olan **soru-cevap** yöntemini¹⁶ de başarıyla uygulayan Hz. Mevlânâ'nın, sohbet sırasında bazı soyut kavramları somutlaştırdığına ve hattâ birer canlı varlıkmiş gibi konuşturduğuna (**intâk**) tanık olmaktadır. Şu metin, bu iki metoda örnek olarak verilebilir: “Şarâb-ı rûhânî için ruhlar, gayb âleminde bize bağırarak şöyle diyor: Ey toprak vücuttan me'yûs olanlar ve ey bu kalıp bozulunca yiyip içmekten ve kâinâtı görmekten mahrum olup da dar olan kabre girmekten korkanlar! Bir kerre de bizim hâlimize bakınız! Kabre kör gözle bakıyorsunuz ki, bu bakış müslümanca değil, kâfirâne bir bakıştır. Çünkü âkibeti göremiyor. Aslan olan, hiç bu körlüğü kabul eder mi? Nitekim kâfirler: “*Bişî öliip toprak olduktan sonra hiç dirilir miyiz?*” (Mü'minûn, 23/82) diyorlar. Gideceği yeri görmeyen kimsenin ayağında kuvvet bulunur mu? Gönül gideceği yeri bilince vücutta gitmek kuvveti hâsıl olur, gönül de göz sâyesinde hareket edebilir. Gönül kible-i nazarı görmeyince, vücutta da tâkat kalmaz.”¹⁷

Hitap ettiği kesimin anlayış ve kavrayış seviyesini de göz önünde bulunduran Hz. Mevlânâ, halkın rahatlıkla anlayıp kavrayabileceği **teşbih** ve **temsîl**er getirmekten de geri durmamaktadır: “Lisanla kalp arasında alâka vardır. Kalpte iman olunca, lisan da teşbih ve tehlil ile meşgul olur ki bu sûretle gönülde olan maya kuvvet bulur. Çünkü samana düşen ateş üflemeyle kuvvet bulur. Ateş, bu sûretle yardım görüp yükselince, bütün rüzgârlar ateş kesilir. Kezâlik, gönülde hidâyet nûrundan ibâret olan kelime-i tayyibe, lisanla tekrar edildikçe onun nûru artar. Nitekim “*Mevcut olan imanlarını arttırmak içindi*” (Fetih, 48/4) buyurulmuştur. Fakat saman harmanında olan ateşsiz küle üfleme, külleri tozutmaktan başka bir işe yaramaz. “*Namazlarına dikkat etmeyen gösterişçilere yazıklar olsun!*” (Mâûn, 107/4-6) İşte onlar, kendilerini ateşe üfler gibi gösterdiğinden, onları görenler, samanlıkta ne olduğunu bilmediği için ateşe üflediklerini zannederek hallerine acır. Halbuki gönül tandırlarında külden başka birşey olmadığını bilmezler.”¹⁸

¹⁴Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁵Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 181-182.

¹⁶Din eğitimi ve öğretiminde kullanılan temel yöntem ve tekniklerden biri olarak “**Soru-Cevap Metodu**” için bk.: Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara, 2004, ss. 209-245.

¹⁷Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁸Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 74-75.

Yukarıda kaydettiğimiz bütün bu örneklerden hareketle, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, **takrîr** (sözlü anlatım) yönteminin¹⁹ bütün inceliklerinden faydalanarak halka sohbet ve irşâddan en üst seviyede verim almayı hedeflediğini söyleyebiliriz.

2.2. Âyet ve Hadisler ve Bunların İşâri Yorumları

Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'â*'daki sohbet metodunun dikkat çekici yönlerinden biri de sohbet esnâsında sık sık Kur'an âyetlerine başvurmasıdır.²⁰ Âyetlere yer verirken o, önce ilgili âyeti zikredip sonra onu ayrıntılı olarak açıklama yoluna gitmek yerine, anlattığı konu gerektirdikçe sohbetin arasına serpiştirmeyi tercih etmektedir. Yani kendisi âyetlere başlı başına izah getirmektense, zikrettiği âyetler anlattığı konuya açıklık kazandırmaktadır. Bununla birlikte zaman zaman söz konusu âyet-i kerîmeleri tasavvufî anlamlarına da işâret ederek açıkladığı ve bir anlamda işâri tefsire yöneldiği görülmektedir.

Meselâ: *"Hârut ve Mârut, insanlara karı kocayı birbirinden ayıracak şeyler öğretirdi"* (Bakara, 2/102) âyetini açıklarken şöyle der: "Ehl-i zâhîrin tefsîri böyledir (başka türdür). Ehl-i tahkîka (hakikat ehli sûfilere) göre, ruh ile cismin (bedenin) ayrılığıdır. Çünkü en kadim arkadaş da bedende olan ruhtur. İftirak da bunların birbirinden ayrılıp tek kalması ve derd ü kederden tecerrüd etmesidir."²¹

"Ey Muhammed! Elinizdeki esirlere: *"Cenâb-ı Hak, sizîn kalbinizde iman olduğunu bilir; size, verdiğiniz fidyeden daha hayırlısını ihsan eder" deyiniz!*" (Enfâl, 8/72) âyetini de: "Ey Muhammed! Esir ve mükedder olanlara de ki: Sıkıntınız, bana esir oluştandır. Eğer kuvvet ü kudretiyle size nâfîz olan Cenâb-ı Hak'a esir düşmüş olsaydınız; O, kalbinizdeki endişeyi pekâlâ görüp anlar ve zâyi' ettiğiniz şeylerin daha iyi ve fazlasını size ihsan ederdi!"²² şeklinde yorumlamıştır.

Yine bir başka yerde o şunları söyler: "Muhammed (a.s.), mîrac gecesinde tecellîye nâil olduğu zaman, kendisine yedi kat göklerin acâib ü garâibi de arz olunmuştur. Bunlardan başka cennet ve cehennem, arş ve kürs dahi kendisine gösterilmiş olduğu halde Cenâb-ı Ahmed, bunların hiçbirine iltifat etmeyerek münhasıran cemâl-i ulûhiyetten gözünü ayırmamıştır. İşte *"Onun gözü, gördüğü şeylerden kat'îyen inhiraf etmemiştir"* (Necm, 53/17) bu demektir."²³

Ayrıca sohbet esnâsında pek çok hadîs-i şerîfe yer vermesinin yanında, zikrettiği bazı hadisleri zaman zaman işâri anlamda tefsîr etme yoluna da giden Mevlânâ,²⁴ böylece muhtemelen hitap ettiği topluluk arasında yer alan sûfî/mutasavvıf zümreyi ihmâl etmemiş olmaktadır.

Meselâ, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Hz. Ömer'e (r.a.) hitâben söylediği: *"Ben gelmeseydim, peygamberlik mutlaka sana verirdi"* sözünü nakleden Mevlânâ, bunu şöyle yorumlamıştır: "Ey "Sana da Allah yeter!" hitâbiyle ve "Sana uyanlara da Allah yeter!"

¹⁹Din eğitimi ve öğretiminde kullanılan temel metod ve tekniklerden biri olarak **"Takrîr (Anlatma) Yöntemi"** için bk.: Aydın, *a.g.e.*, ss. 85-112.

²⁰"Kur'an âyetleri ve Kur'an ilimleri"nin, Mevlânâ'nın dîni anlatım metodu ve vâsıtalarından biri olduğuna dâir bk.: Arpağuş, *a.g.e.*, ss. 41-61.

²¹Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'â*, s. 49.

²²Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 136.

²³Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 138-139.

²⁴Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnet ve hadisleri'nin, Mevlânâ'nın dîni anlatım metodu ve vâsıtalarından biri olduğuna dâir bk.: Arpağuş, *a.g.e.*, ss. 61-68.

itâbına mazhar olan Ömer! Şâyet ben, “Levlâk” hücrelerinden peygamber olarak çıkarılıp gönderilmiş olmasaydım, adâlete olan ehliyetin sâyesinde tebliğ menşûriyle âhir zaman halkının meydân-ı risâletine gelecek olan mutlaka sen olacaktın!”²⁵

“İşte Cenâb-ı Peygamber, böyle kullar (Allah’ın velî kulları) hakkında şöyle buyuruyor: “Onlar, âlem için rahmet ve halka gelecek belâlar için yasakçı bir kuvvet olup, rızık kapısı onların bereketi sâyesinde açılacağı gibi belâ kapısı da onlar yüzünden kapanır. Onlar, mübârek yağmur gibidir ki, yağdıkları yere hayat ve bereket bahşederler. Toprağa yağın yağmur, buğday ve çeşitli nimetleri yetiştirdiği gibi, denize yağınca da sedefleri doldurup cevheri meydana getirir.” Bazı muhakkikler, “kurak”tan, insanların kalıp ve kıyâfetlerinin murâd olduğunu ve bilâhare sohbet-i evliyâ berekâtıyla tezeyyün etmekle onlardan zühd ü amel ve namazla beraber şefkat ü rahmet, hayrât u sadakât gibi ameller hâsıl olduğunu; mescid, minâre, ibâdehâne, köprü, tekke ve daha buna benzer birtakım zâhiri hayırlar meydana geldiğini ve bunları mahza evliyâ sohbetinden çalıp öğrendiklerini beyan etmektedir. “Deryâyâ, bahçeye” tâbirinden maksat da gönülleri ihyâ ve kalbe basîret verip parlatmaktan ve arûs-i cânî ilm ü mârifet cevherleriyle tezyîn edip zevk ü şevke getirmekten ibârettir.”²⁶

Görüldüğü gibi Hz. Mevlânâ, sohbet esnâsında zaman zaman sıradan müslüman halkın anlamakta zorluk çekeceği derin tasavvufî konulara inmekte ve konuyla ilgili âyet ve hadislerin işârî yorumlarını²⁷ da yaparak dinleyenler arasında bulunan sûfî zümreyi irşad etmekten geri durmamaktadır. Bu durumu tersinden okuyacak olursak; Mevlânâ’nın vaaz sırasında böylesine derinlikli konulara girmekten kendini alamamasına bakarak, hitap ettiği cemâatin öylesine sıradan bir topluluk olmadığı, asgarî bir tasavvufî bilgiye sâhip olduğu ve niteliği hakkında önemli ipuçları elde etmiş oluruz.

İletişim bilimi açısından bakıldığında, Mevlânâ’nın dinleyici kitlelerini göz önünde bulundurarak sohbetinin içeriğini buna göre düzenlemesi, hedef kitleyi iyi değerlendirdiği ve oluşturmak istediği davranış ve tutum değişikliği açısından hedefin özelliklerini dikkate aldığını bize göstermektedir.²⁸ Bunun yanı sıra dinî iletişimde hedef kitlenin tanınmasının ve özelliklerinin bilinmesinin, dinî tutumun belirlenmesinde ve değiştirilmesinde önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır.

2.3. Şiir

Vaaz, sohbet ve irşad esnâsında şiir ve benzeri edebî vâsıtalardan²⁹ da istifâde eden Mevlânâ, buna mürâcaat etmesinin sebebini: “Biz insanların tabiatına uygun düşen şiir ve semâ yolu ile o mânâları onlara lâyük gördük. Çünkü Anadolu halkı, zevk ehli ve şirin sözlüdür”³⁰ şeklinde izah etmektedir.

Farsça yazan sûfî şâirler arasında şüphesiz Mevlânâ, dile iyi hâkim olan ve onu çok iyi kullanan bir şâir ve müelliftir. O, klasik şiirin bütün inceliklerini ve

²⁵Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb’â*, s. 95.

²⁶Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 148.

²⁷Mevlânâ’nın diğer bazı tasavvufî hadis yorumları için bk.: Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb’â*, ss. 94-98.

²⁸İletişim bilimi açısından hedef kitleyi dikkate almanın önemine ilişkin bk.: Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışları*, 7. baskı, İstanbul, 1997, s. 522.

²⁹“Şiir”in, Mevlânâ’nın dinî anlatım metodu ve vâsıtalarından biri olduğuna dâir bk.: Arpağuş, *a.g.e.*, ss. 107-124.

³⁰Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menâkibi*, Trc.: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989, c. I, s. 225.

hitâbetin/retoriğin bütün sanatlarını çok iyi bilir. Bununla beraber o, bunları tabii olarak kullanır ve coşkun mısraları arasına öylesine ustaca yerleştirir ki, neredeyse ilk okumada insanın dikkatini bile çekmezler. Üslûbu, tasavvuf şiirini şekillendiren iki büyük selefının, **Senâî** ve **Attâr**'ın etkisi altındadır. Mevlânâ, özellikle **Senâî**'nin dilini ve onun severek kullandığı sembollerin bâzılarını aynen benimser ve hattâ çoğu zaman bu mecazları aynen kullanır.³¹ Fakat aynı şekilde Mevlânâ'nın kelime ve sembol seçiminde babası **Bahâeddin Veled**'in çoğu zaman kuvvetli tesiri olmuştur.³²

Onun şiirlerine örnek verecek olursak, dünya hayâtıyla ilgili şu mısraları câlib-i dikkattir:

*Hepiniz buradaki şeylerden bazer eyleyiniz!
Koşarak âlem-i ulhîye sefer eyleyiniz!
Canınız kalb-i ten içre kemâl buldukta,
Ten ehemmiyeti yok; bahsini de etmeyiniz!
Pîş-i İsa'da şakâvet yakıştır mı yahu!
Eşegün tırnağına dil verişe benzer bu!
Ey temiz rublu kişiler! Şu yağın toprakta,
Böyle çörçöp gibi kalmak sürece mi acaba?
Kûs-i devlet ne zamandır çalıyor işte, bakın!
Diri doğmuş idiniz âh! Şu çamurdan kalkın!*³³

Yine şu mısralar, onun *Mecâlis-i Seb'a*'daki şiirlerinin ana karakterini yansıtmaları bakımından önemlidir:

*Kâinâtı kavuran yevm-i kıyâmetten kork!
Dil yıkan müntekimin tiri de bu hayfa yakın.
Hırs ile ber gece dalgın uzanıp yatmadasın!
Sana bir subh-i ecel gelmededir; bil de sakın!
Şukka yazdım ben; fakat gönüm azab altındadır.
Sen ki teslimiyet üstünde dönüp yatmakta dil.
Fırkatinden pek çetin zanneyliyordum menti ben;
Fırkatın ondan çetinmiş, şimdi bildim, sen de bill!*³⁴

Görüldüğü gibi, Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'a*'da inşâd ettiği şiirler, edebî sanat ve mahâret sergileme kaygısından uzak, daha çok halkı irşâd etmeye yönelik ve toplumun her kesiminin anlayabileceği sâdeliktedir. Yani burada o, kendi sanat zevkini ortaya koymaktan ziyâde, sohbetini dinleyen cemâat tarafından en kolay şekilde anlaşılabilmesi için çabalamıştır. Şiirlerinin muhtevâsı incelendiğinde de öyle çok ince ve derin tasavvufî konulara girilmeksizin, bütün müslüman halk ve hattâ bütün bir insanlık câmiasını ilgilendiren konuların gâyet anlaşılabilir bir üslûpla ortaya konduğu

³¹ Mevlânâ'nın başta **Hakîm Senâî** ve **Ferîdüddin Attar** olmak üzere kendisinden önce gelen mutasavvif şâirlerden etkilendiği muhakkaktır. Bu etkiyi bizzat Mevlânâ kendisi dile getirmiş ve zaman zaman onların sözlerini tefsir etmeye çalışarak eserlerinde yer vermiştir. (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, Trc.: Veled Çelebi İzbudak, İstanbul, 1990, c. I, s. 129 (b. 1603 vd.); c. I, s. 141 (b. 1763); c. I, s. 162 (b. 2034)) “**Attar** rûh, **Senâî** onun iki gözü idi. Biz **Senâî** ve **Attar**'ın arkasından geldik” ve “Ben coşkunluğu terk etmişim, yarı hamım. Tamâmını **Gazneli Hakîm**'den dinle!” (Mevlânâ, *a.g.e.*, c. III, s. 306 (b. 3748-49)) şeklindeki ifadeleri de **Attar** gibi **Senâî**'nin de kendisine kaynaklık ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim *Mecâlis-i Seb'a*'ya, **Hakîm Senâî**'nin ve **Attâr**'ın birer gazelinin alması da bu bâbda değerlendirilebilir. Bk.: Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, ss. 132-136.

³² Annemarie Schimmel, *Ben Rûzgârım Sen Ateş*, Trc.: Senâil Özkan, İstanbul, 1999, s. 47.

³³ Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, ss. 213-214.

³⁴ Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 162.

görülmektedir. Gerçi yer yer tasavvufi içerikli şiirlere de rastlanmaktadır; ancak bunlar da eserde yer alan şiirlerin genel karakterini yansıtan ve az-çok tasavvuftan haberdar olanlar tarafından anlaşılabilir türdendir. Kısacası o, *Mecâlis-i Seb'â*'daki şiirlerinde *lirik* değil *didaktik* şiirler inşâd etmeyi yeğlemiştir.

2.4. Hikâye Anlatımı (Tahkiye Metodu) ve Metaforik Anlatım Yöntemi

Mevlânâ'nın sohbet ve irşâdında *tahkiye metodunun*, yani verilmek istenen mesajı hikâye anlatımı ve hikâyecilik³⁵ yoluyla irşadlarında sıkça hikâye anlatmaktaki gâyesi, insan kavrayışını zorlayan yüce ve soyut gerçekleri muhâtapların anlayış ve kavrayış seviyesine indirgemektir. Onun eserlerinde tasavvufi fikirler, biri diğerine bağlanan hikâyelerle zenginleştirilerek açıklanmıştır.

Mevlânâ'ya göre hikâyeler, “mânâ” tohumunun içinde dinlendiği ölçekler gibidir.³⁶ Hikâyeler, tıpkı limana ulaşıncaya kadar ihtiyaç duyulan deniz fenerlerine benzerler. Onlar insana sonsuz bahçeden haberler veren semavî elmanın kokusu mesâbesindedirler. Bu îtibarla “hikâyeler gerçeğe açılan pencerelerdir” denilse, yeridir.³⁷ Ama aynı zamanda ârif olmayanların bu derin sırta ermeleri için de bu pencerelerden faydalanılmaktadır.³⁸ Çünkü, “Övüşleri nâmahrem olanlardan gizlemek için, Allah bile hikâyeler söylemekte, misâller getirmektedir.”³⁹ Mevlânâ; “Bu kitapta birçok hikâyelere başlayıverdik... Fakat onlar noksan kaldı”⁴⁰ sözleriyle, *Mesnevî*'de zikrettiği hikâyelerin anlatımındaki tarza işaret etmektedir. Mevlânâ'ya göre hikâyeler, muhâtabı olan zümrenin tamâmına göre değildir. İnsanların kimi vaaz-nasihat, kimi mûsikî ve semâ', kimi de hikâyelerden hoşlanmakta; bu yolla Hak ve hakikat yoluna çağırılmaktadır. Herkese aynı tarz bir yaklaşım netice vermez. Çünkü, “Bazılarının da bu hikâyelerden canları sıkılır. Çünkü her kuşun kafesi başkadır.”⁴¹

Mevlânâ'nın eserlerinde sıkça kısya ve hikâyelere yer vermiş olması, tenkit ve farklı yorumlara da sebep olmuş, bu konuda lehte ve aleyhte fikirler öne sürülmüştür. Esâsen şurası bilinen bir gerçektir ki, Mevlânâ'nın eserlerinde birtakım hikâyelerin dercedilmesi, masal ya da hikâye anlatmak için değil; bilakis “kıssalardan hisse” çıkarılması düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü yüksek bahisler ve derin hikmetler, böyle misâllerle bir dereceye kadar anlaşılabilir hâle gelmektedir. *Mesnevî*'ye “kurt-tilki masalı” diyenlerin terbiyesizliği, maksadın ulviyetini kavrayamamış olmalarındandır. *Mesnevî*'de lafızdan ziyâde, mânâya ehemmiyet verilmiş; bir şiir kitabı yazmak değil, okuyanlara hakikatı anlatmak gâyesi hedef alınmıştır. Bundan dolayı avâm tabakası, bu eserin içindeki hikâyeleri dinler ve hoşlanır; havâstan olanlar da ifâde ettiği hakikatten hisse ve feyz alırlar.⁴² Mevlânâ: “Maksat kıssadan hisse almaktır;

³⁵“Hikâye”nin, Mevlânâ'nın dîni anlatım metodu ve vâstalarından biri olduğuna dâir bk.: Arpağuş, *a.g.e.*, ss. 124-131.

³⁶Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, s. 278 (b. 3622).

³⁷Schimmel, *a.g.e.*, s. 57.

³⁸Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, ss. 58-59 (b. 699-703).

³⁹Mevlânâ, *a.g.e.*, c. III, s. 172 (b. 2114).

⁴⁰Mevlânâ, *a.g.e.*, c. III, s. 171 (b. 2109).

⁴¹Mevlânâ, *a.g.e.*, c. IV, s. 163 (b. 2015).

⁴²Arpağuş, *a.g.e.*, s. 124.

yoksa masal anlatmak değil⁴³ sözünü de aynı gerçeği ifâde için söylemiş olsa gerek. Nitekim “Mukbil” adındaki bir kişinin hikâyesini anlattıktan sonra Mevlânâ: “Maksat, Mukbil’in kıssasını anlatmak değil de günah hastalığına nasıl ilâç yapmak lâzım olduğunu anlatmaktır⁴⁴” diyerek anlatılan hikâyelerin ardındaki asıl amaca işaret etmektedir.

Hz. Mevlânâ'nın *tahkiye metodu*nu uygulayışına *Mecâlis-i Seb'â*'dan vereceğimiz aşağıdaki iki tipik örnek (tilki ve öküz hikâyeleri), onun bunlara masal anlatmak için değil de mesaj vermek için başvurduğunu göstermektedir:

“Öyle rivâyet ederler ki: Tilkinin biri, ormana girip bir ağacın köküne yan gelip yatınca, ağaca bir davul asılı olduğunu görmüştü. Ara sıra rüzgâr estikçe ağacın dalı davula dokunduğundan, çıkan ses tilkinin kulağını tırmalıyordu. Tilki, davulun büyüklüğünü ve sesinin kabalığını görünce, et ve postunun da kıyâfetine uygun olduğunu zannederek davula hırs u tama'ı artmıştı. Sabahtan akşama kadar uğraştığı halde hiçbir şeye muvaffak olamamış ve nihâyet birçok hile sâyesinde davulu elde ederek dikenli bir yere götürmüştü. Halbuki diken, davulun hasmıdır. Tilki orada davulu yırtmış ise de içinden kokudan gayri birşey çıkmayınca, –dünya âşıklarının öleceği gecedeki ağlayışları gibi– ağlamağa başlamış ve şöyle demişti:

Av gidip dân da harap oldu, beter bir iştir.
Tortulandı neyimiz, câm da kırıldı ne belâ!
Ne yazıktır ki gönül yandı; fakat pişmedi iş.
*Dîn ü dünyâyı fedâ eylemişim, vâ hayfâ!*⁴⁵

Tilkinin hikâyesini bu şekilde anlattıktan sonra Hz. Mevlânâ, asıl vermek istediği mesajı sona saklamakta ve bu hikâyeyi anlatmadaki asıl maksadının ne olduğunu şöyle belirtmektedir:

“Fakat irfan gözü açık olup da bârigâh-ı Hakk, hak tozunu sürme edinenler, böyle tilki ormanıyla davul âvâzına iltifat etmeyerek bâkî olan avı araştırır!”⁴⁶

“Öyle rivâyet ederler ki: Bin sene evvel Cenâb-ı Hakk'ın sâhillerinden birinde bir öküz yaratılmıştı. Bu öküz, her sabah uykudan uyanınca; ucu bucağı görünmeyen aynı sâhildeki sahrayı yemyeşil ve kendisini gizleyecek kadar yüksek otlarla dolu görürdü. Öküz, yalnız başına ve hiç zahmet çekmeden sahraya giderek otları tamâmıyla yiyip bitirirdi. –Bundan dolayıdır ki tabipler, çok yemek hastalığına “öküz açlığı” adını koymuşlardır.– Akşam olunca otlar tamâmıyla yenmiş ve öküz de anlatılamayacak derecede şişmiş bulunurdu. Akşamdan sonra sahrada bir demet ot kalmadığını gören öküz, kendi kendine: “Yarın ne yiyeceğim?” diyerek o kadar feryad edermiş ki, bu keder onu sabaha kadar zayıflatıp yine eski hâline getirirdi. Öküz, yaşayabilmek için böyle kaç kerre mükedder olduğu halde Cenâb-ı Hak onun zannı hilâfına olarak sahrayı senelerce tâze ve yeşil otlarla doldurduğunu hiç hatırlamazdı.”⁴⁷

Öküzün hikâyesini de böylece anlattıktan sonra Mevlânâ, bundan alınacak hisseye şu satırlarla işaret eder:

“İşte, Cenâb-ı Hak, sevdiği kullar üzerine nusret bayrağı açan bir kâdir-i mutahhar olduğu gibi, düşmanları üzerine de sarih delil-i kudret ve âlâmetler gösteren bir

⁴³Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, s. 108 (İrc.: Süleyman Nahîfî), (b. 3000).

⁴⁴Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'â*, ss. 158-159.

⁴⁵Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 100-101.

⁴⁶Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 101.

⁴⁷Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 179.

kahhârdır. Kezâlik, dostlarına saâdet ü siyâdet libâsı giydirdiği gibi, düşmanları üzerine de zillet ü meskenet yağmuru yağdıran bir âdil-i mutlaktr.”⁴⁸

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mevlânâ'nın en temel gâyesi, büyük çoğunluk tarafından anlaşılacak ve geniş halk kitlelerine hitap edebilmektir. Bu sebeptendir ki Mevlânâ, düşüncelerini dâimâ *teşbihler, temsiller ve metaforik benzetmeler* vâsıtasıyla dile getirmiş ve bunları da *hikâye* paketleri içinde sunmuştur. Halkın hikâye olarak gördüğü bu zarflar içinde Mevlânâ, tasavvufî düşüncelerini birtakım sembollerle ifade etmiştir ki, ancak tasavvufî formasyona sâhip kimseler bunun farkına varabilmektedir.⁴⁹

Mecâlis-i Seb'a'daki hikâye ve kıssaların arasına serpiştirdiği bu tür *metaforik anlatım* tarzının en tipik örneği olarak Mevlânâ, **Hz. Süleyman** (a.s.) ile **Belkıs** arasında geçen olayları anlattığı kıssanın en sonunda söz konusu hikâyenin metaforik çözümlemesini bizzat kendisi şöyle yapmaktadır: “Ey dostlarım! Hikâyedeki “Süleyman”dan maksadımız *Cenâb-ı Hak*; “Belkıs”tan da *nefs-i emmâre* murattır. “Hüdhüd” de *akıldan* ibârettir ki o her dakika tefekkür gagasını Belkıs'ın sînesine vurmakta ve onu uyandırıp kendisine nâme sunmaktadır!..”⁵⁰ Bir yerde, Allah'ın kendisine verdiği birtakım olağanüstü güç ve yeteneklerden dolayı bir an endişeye kapıldığı için başındaki tâcı eğrilen Hz. Süleyman'ın (a.s.) hikâyesini anlattıktan sonra şunları söyler: “İşte Azizim! *Taç* denilen, zevkin ve vecd ü harâretindir. Zevkin gidince his ve idrâkin uyuşacağından, tâcının da eğrileceği tabiidir.”⁵¹ Yine bir başka yerde anlattığı “Padişah ve sâdik kölesi ile maiyetindeki diğer ümerâ ve askerler” hikâyesinin sonunda metaforik çözümlemeyi yine kendisi yapmaktadır: “İşte Azizim! Bu kıssadan ne pâdişah muraddır; ne de emir ü sipah! Bundan kastedilen ancak *Cenâb-ı Hak*, “emirler”den de yedi kat göklerde olan *melekler* murâd edilmiştir...”⁵² Yine “İsrâiloğulları”ndan Âzim”in hikâyesini⁵³ de tamâmen metaforik anlatım örgüleriyle süsleyerek cemâate anlatmaktadır.

Yine onun, *şehvet kedisi, nefis-i emmâre yılanı, mâsiyet ateşi, ümid kesesi, adâlet kantarı, iblâs tâcı, korku ateşi, tefîk yağmuru, vefâ şarâbı* gibi *metaforik* ifadeler de kullandığını görmekteyiz. Ayrıca ahlâkî bozulma ve çöküntüyü “Temmuz sıcağında karın erimesi”yle îzah etmiş; günahları “dikenli yol”a, sünnet-i seniyyeyi “Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ayak izleri”ne, tâcı “mânevî zevk ve vecd”e benzetmiştir.⁵⁴

Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'a*'daki diğer metaforik anlatım örneklerine ayrıca şu örnekleri verebiliriz:

“Hak âşıkları, zenginliği de Hak'tan bilirler ki onlar, *namağ darbhânesinde esrâr gümüşünü* eritip *niyâz sikkesi* yaparlar.”⁵⁵ “Sâdıklar; *gönül nakdini, iblâs altınını, hakîkat*

⁴⁸Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 180.

⁴⁹Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde kullandığı bazı metaforik anlatım unsurları ve kavramlar için bk.: Hasan Çiçek, “Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.: XLIV, sayı: 1, Ankara, 2003, ss. 293-311; a.mlf., “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Soyut Kavramların İfade Aracı Olarak Metafor”, *Yayımlanmamış Makale*, ss. 1-20.

⁵⁰Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, s. 114.

⁵¹Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 23.

⁵²Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 138.

⁵³Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 152-156.

⁵⁴Bk.: Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 13-15, 25, 60, 75, 78, 119, 192.

⁵⁵Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 100.

mâdeninden arayıp bulurlar."⁵⁶ "İlâhî! Ölüm icbâriyle *ten kafesinden* uçmak isteyecek olan *rub kuşumuzu saâdet ağacının yeşil dallarını* göster..."⁵⁷ "Gökler O'nun yarattığı *sarayın kubbesi, yerler dahi büyük yurdu* ve geniş meydânıyla geniş *otağdır. Âriflerin kalbi O'nun topu, kazâ ve kader de onun çengâmdır...* *Kıyâmet onun muazzam ictimâgâbı ve nizâm u divânı da ölçü ve mizânıdır.*"⁵⁸ "Cenâb-ı Hak, *günah kılıçlarıyla mızraklarının* def'i için *siperler, zırhlar* yaratmıştır. Kılıç ustası olan şeytan kılıcını biletmekte olduğu gibi, kalkan ustası olan akıl ve ilim de kalkanını tahkîm etmektedir. *Nefs oklarını* yapan usta peykânı keskin yaptığı gibi, *tövbe zırhının* ustası da halkaları dar ve sağlam işlemektedir ki bunların biri kahır, biri de lutf âmilidir. Birâder! Kalkansız kılıca karşı koymak câiz olmadığı gibi, tövbe ve tâatsiz gitmek de uygun değildir!"⁵⁹ "Ey Allahım! *Havâsımız kuşlarını*, boğazlanmak için beslenen *şebvet dânesiyle* değil de âsumâna urûc için *ilm ü hikmet yemiyle* perverde et! *Oyunbaz felek*, gece oyunları gibi *âsumân çadırı* ardından *yıldızlar hayâletiyile* oyunlar göstermektedir. Biz de oyuncular gibi, feleğin gösterdiği oyunlar etrâfında dalgın bir halde dolaşarak gecelik hayâtımızı yele vermekteyiz."⁶⁰

2.5. Menkibe ve Kissa Anlatımı

Tasavvufî anlayışta *menkibe*yle birlikte ve çoğu zaman karıştırılarak birbiri yerine kullanılan bir diğer dîni anlatım ve irşâd malzemesi de *kissadır*.⁶¹ Temelde *kissa*, *hikâye*den farklılık arz etmektedir. Çünkü *hikâye*, gerçekte vâkî' olmamış durumlar için de kullanılmaktadır. *Kissalar* ise fiilen vukû' bulmuş olan olayların hikâye edilmesidir.⁶² Biz de bundan dolayı burada Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'â*'daki sohbet metodunu incelerken, *hikâye*den ayrı, müstakil bir başlık altında *menkibe* ve *kissayı* incelemeyi uygun bulduk.

Kur'an-ı Kerim'in bir irşad ve tebliğ vâsıtası olarak *kissalar* zikretmiş olması, kissa anlatımının genel bir dîni anlatım ve irşad metodu olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Bu yüzden bütün büyük mürid ve davetçiler tarafından da bir irşad unsuru ve vâsıtası olarak kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in bütünü ile muhâtaplara ulaştırılmak istenen mesajlarının özü, kissaların muhtevâsiyle, tecrübî olaylar sûretinde ve hayâtın içinden hâdiseler olarak takdim edilmektedir. Böyle bir yöntemle insanlığa hitap etmenin insan psikolojisi açısından ne derece etkili ve anlaşılması kolay bir üslûp olduğu ortadadır.⁶³ Kur'an-ı Kerim'de kissalar anlatılmasının gâye ve hikmeti; geçmişte yaşananları ve bunların izlerini açığa çıkarmak sûretiyle insanların unuttukları veya gâfil oldukları olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırmak, geçmişte gerçekleşmiş, fakat unutulmuş olayları, doğru bir biçimde bildirerek, ders almaları için insanları o zamanda yaşıtmaktır.

⁵⁶Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁷Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 120.

⁵⁸Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 165.

⁵⁹Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 173.

⁶⁰Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 189-190.

⁶¹"Menkibe ve kissalar"ın, Mevlânâ'nın dîni anlatım metodu ve vâsitalarından biri olduğuna dâir bk.: Arpağuş, *a.g.e.*, ss. 131-137.

⁶²Turan Koç, *Din Dili*, Kayseri, ts. s. 127.

⁶³Suat Yıldırım, "Kur'an-ı Kerim'de Kissalar", *Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, Erzurum, 1979, ss. 38-48; İdris Şengül, *Kur'an Kissaları Üzerine*, İzmir, 1994, s. 336.

Eserlerinde yalnız tasavvufî bilgiler vermekle yetinmeyen Mevlânâ, aynı zamanda eski şark efsânelerinden, peygamberlere ve evliyâyâ ait *kıssa* ve *menkabeler*den örnekler de sunmakta⁶⁴ ve bunlardan dîni anlatım ve irşâdında bir vâsita olarak faydalanmaktadır. Her zaman insanları işlerin zâhirine saplanıp kalmak yerine ondaki hikmeti ve arkasında gizli hakikatleri görmeye çağırın Mevlânâ: “Ey düşkün! Sen kıssadan hisse almaya bak! Kıssaları duyup, “nakış” kelimesine “ş” harfinin eklendiği gibi o kıssaların sûretine bağlanan, dış yüzüne kapılan kimseye benzeme!”⁶⁵ “Kardeş! Kıssa, bir ölçüğe benzer; mânâ, içindeki tâneye. Akıllı kişi tâneyi alır; ölçük var mı, yok mu, ona bakmaz.”⁶⁶ “Kıssanın içyüzü, bu tâne ve tuzaktır. Nefisle akıl arasındaki mâcerâdır. Fakat sen dış yüzünün tamamını dinle. Eğer yalnız mânâyâ âit anlayış kifâyet etseydi, âlem halkı tamamıyla işten güçten kalır, âlemin nizâmı bozulur giderdi”⁶⁷ der.

İşte bu anlayışla hareket eden Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb’â*’da eski ümmetlere, peygamberlere ve azizlere ait *kıssalardan* ve evliyâ *menkabelerinden* örnekler vererek sohbetini zenginleştirmekte ve bu olayları birer ibret sahnesi olarak insanlığın gözleri önüne sermektedir. **H.z. Muhammed** (s.a.v.) Efendimiz ve onu sihirbazlıkla itham eden **Ebû Cehil** arasında geçen olayı,⁶⁸ İsrâiloğulları’ndan önceleri âbid ve zâhid birisi iken dönemin pâdişâhının hasta kızı vâsitasıyla şeytan tarafından aldatılan ve zamanla başına türlü fenâlıklar gelen **Râhip Bersisa**’nın yaşadıklarını⁶⁹ ve **H.z. Süleyman** ile **Belkis**’ın kıssasını⁷⁰ anlatması, hep bu başlık altında zikredilebilecek örneklerdir. **İbrâhim Edhem**⁷¹ ve **Habîb-i Acemî**⁷² ile ilgili olarak anlattığı menkibeler de onun sohbet ve irşâdda evliyâ *menkabelerine* bir yöntem ve vâsita olarak başvurduğunu göstermektedir.

Sonuç

Mecâlis-i Seb’â’da oldukça uzun ve geniş tuttuğu ilk sohbetinde Mevlânâ, bireysel ahlâkî yozlaşmaya bağlı olarak toplumsal bozulma ve çöküntüyü genel bağlamda ele alır. Diğer altı mecliste ise daha çok bireyin kişilik zaafı ile bunlardan kurtulma yollarını ve birtakım yüce erdemlerle donanmanın gerekliliğini konu edinir. Yani burada Mevlânâ, önce toplumsal ve daha geniş bir konuyu ayrıntılarıyla anlatmış; daha sonraki meclislerde de bunları fertler ölçüğünde ele alarak erdemli bir toplumun inşâsında bireyleri yüksek manevî / irfânî hedeflere yönlendirmeye çalışmıştır.

Mecâlis-i Seb’â’da tam anlamıyla “mutasavvıf / sûfî bir vâiz / sohbetçi” tipiyle karşımıza çıkan Mevlânâ’nın, buradaki sohbetlerinde temel irşâd ve hitâbet tekniklerine sıkça başvurduğunu görmek mümkündür. Yukarıda atflarda

⁶⁴Mehmet Demirci, *Mevlânâ’dan Düşünceler*, İzmir, 1997, s. 83.

⁶⁵Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, s. 278 (b. 3616-3617); Ayrıca bk.: *a.g.e.*, c. IV, s. 277 (b. 3459-3464).

⁶⁶Mevlânâ, *a.g.e.*, c. II, s. 278 (b. 3622).

⁶⁷Mevlânâ, *a.g.e.*, c. I, s. 210 (b. 2623-2624).

⁶⁸Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb’â*, ss. 35-39.

⁶⁹Mevlânâ, *a.g.e.*, s. 62 vd.

⁷⁰Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 112-114.

⁷¹Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 103-104.

⁷²Mevlânâ, *a.g.e.*, ss. 176-179.

bulduğumuz çalışmada Arpaguş'un da belirttiği gibi⁷³ Mevlânâ'da vaaz ve nasihatlerinde aşırı dikkatli, kullandığı ifâde ve muhâtaplar konusunda seçici, müspet, sevdirci, müjdeleyici bir tavır sezmek mümkündür. *Kıssa* ve *menkâbelerle*, geçmiş toplumların müspet ve menfi yönlerini ortaya koyarak insanların hisse almasını amaçlamakta ve bu sâyede onlara hatâ ve kusurlarını düzeltme ve kontrol etme imkânı sunmaktadır. Anlaşılması güç ve mücerred kavramları *temsîlî anlatımlarla* müşahhaslaştırmakta, zor gibi görünen birçok konuyu *tahkiye* metoduyla anlaşılır ve kolayca hatırdâ tutulur hâle getirmektedir.

Bunların yanında, din eğitimi ve öğretiminde sıkça başvurulan *takrir* ve *soru-cevap* gibi yöntemlerle, anlattıklarının, seslendiği topluluğun zihninde daha kalıcı ve etkileyici olarak yer etmesini hedeflemiştir. Zaman zaman canlı sahneler hâlinde anlattığı bazı olayları aktarırken karşılıklı konuşma (*mükâleme*) unsurlarıyla süslediği sohbetlerinde, bazı soyut kavramları birer canlı varlıkmiş gibi konuşturmak (*întâk*) sûretiyle de cemâatle kendi arasında *interaktif* bir *iletişim* kurma çabasına girdiğini gözlemlemekteyiz.

Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'a*'daki sohbet metodunu incelediğimiz bu makalemizi, yine onun *dördüncü mecliste* yer verdiği tasavvufî muhtevâlî bir duâ örneğiyle sona erdirelim:

“Ey Mâlikü'l-Mülk olan Allahım! Müştâk-ı cemâlin olup da keşt-i ictihadla varlık deryâsından geçmek isteyenleri selâmet ü saâdetle fazl u rahmetin sâhiline kavuştural!

İlâhî! Firâk-ı cemâlinle derdimend olanları da merhem ü dermânın sâyesinde ebedî bir rahmet ü âfiyetle mevrûk kılup her birinin kalp gözünü bostân-ı gaybın ezhâr u envârî temâşâsıyla nurlandır! Hevâ ve şehvet karanlıklarını içinde tenhâ dolaşan gece yolcularını dahi yolu kaybetmekten muhâfaza buyur!

Yâ İlâhe'l-Âlemin ve yâ Hayra'n-Nâsırîn! “İnin!” fermânıyla ruh kuşlarımızı dam ü dâne sâyesinde yakalayıp şu toprak kalıba hapsedmiş olduğundan, onları yine fazl u kemâlinle bu çetin tuzaktan halâs edip âlem-i gaybı müşâhedeyle muvaffak kıll...”⁷⁴

Abstract

[“Mawlana’s Preachment Method In Al-Macalis Al-Sab’a”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, Y. 6, V. 14, pp. 251-266]

Personality of Mawlana which appeared in front of us in al-Macalis al-Sab’a that will be formed from sermons preached to vast people groups in mosques in youth years is show that he was a good orator and preacher. Arguments of this our judgement are those: He has a sincere oratory way which paid attention target group as know their characteristics and addressed mostly to person directly and addition, he applied methods of communication and different religion education as oral expression (takrir), question-answer, metaphorical expression, sufistic commentary, poem, story, legend (al-mankaba) and tale.

Key Words: Mawlana, preachment, metaphor, sufistic commentary, sufism.

BİBLİYOGRAFYA

⁷³Bk.: Arpaguş, *a.g.e.*, ss. 386-387.

⁷⁴Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, s. 145.

- ARPAGUŞ, Sâfi, *Mevlânâ'nın Dîni Anlatım Metodu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- AYDIN, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara, 2004.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışları*, 7. baskı, İstanbul, 1997.
- ÇİÇEK, Hasan, "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.: XLIV, sayı: 1, Ankara, 2003, ss. 293-311.
- , "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Soyut Kavramların İfade Aracı Olarak Metafor", *Yayınlanmamış Makale*, ss. 1-20.
- DEMİRCİ, Mehmet, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, İzmir, 1997.
- EFLÂKİ, Ahmed, *Âriflerin Menkabeleri*, Trc.: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989.
- KEKLİK, Nihat, "Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe", *Felsefe Arkivi*, sayı: 26, İstanbul, 1987, ss. 19-55.
- KOÇ, Turan, *Din Dili*, Kayseri, ts.
- RÛMÎ, Mevlânâ Celâleddîn, *Fihî Mâ Fih*, Trc.: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 1990.
- , *Mecâlis-i Seb'â*, Çev.: Mehmed Hulûsi, Yayına Haz.: M. Doğan Bayın, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul, 2001.
- , *Mesnevî*, Trc.: Veled Çelebi İzbudak, İstanbul, 1990.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Ben Rûzgârım Sen Ateş*, Trc.: Senâil Özkan, İstanbul, 1999.
- SİPEHSÂLAR, Ferîdûn b. Ahmed, *er-Risâle "Mevlânâ ve Etrafındakiler"*, İstanbul, 1977.
- ŞENGÜL, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir, 1994.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991.
- YILDIRIM, Suat, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", *Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, Erzurum, 1979, ss. 38-48.
- YILMAZ, H. Kâmil, *Tasavvuf Mes'eleleri*, İstanbul, 1997.
- , *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1994.